

och tjänster leder ett sådant riskfyllt sökande till? Finns det alternativa vägar som ger större utsikter till framgång?

Ja, Bergwiks bok väcker i positiv bemärkelse många frågor om förutsättningarna för hur kunskap produceras – då och nu. Den kretsar förvisso kring naturvetenskap, men ansatsen och tillvägagångssättet är i högsta grad applicerbart vid studiet av andra kunskapsformer. Den mångfacetterade betydelsen av släktskapsförhållanden, som Bergwik särskilt behandlar i en intressant fallstudie av oceanograferna Otto och Hans Pettersson, hade varit spännande att studera i ett bredare akademiskt sammanhang. Vilka betydelse hade – och har – kunskapsarbetarnas genealogi?

En annan fråga som infinner sig under läsningen är om ändå inte ekonomiska förhållanden hade förtjänat att uppmärksammas mer i boken. De är inte frånvarande, men de framträder – till skillnad från genusperspektiv – snarare punktvis än konsekvent. Exempelvis använder Bergwik Eva von Bahrs avbrutna karriär för att belysa de strukturer som hindrade kvinnor från att avancera på det vetenskapliga fältet. Samtidigt framgår det att hon tillhörde en ekonomiskt oberoende adelssläkt och bereddes möjligheter som de allra flesta av hennes samtida saknade. Detta väcker frågor om vilka andra förutsättningar som krävdes för att ta sig fram inom svensk naturvetenskap under 1900-talets första hälft.

Slutligen utgör Bergwiks bok ett föredömligt exempel på hur en forskargärning kan spänna över olika vetenskapliga genrer. *Kunskapens osynliga scener* är en välskriven och rikt illustrerad monografi. Den bygger dock på artiklar publicerade i välrenommerade internationella tidskrifter och vetenskapliga antologier. På senare år har dessa olika publiceringsformer tenderat att ställas mot varandra och utvecklingen mot snäv specialistforskning beklagats. Men kanske är den svenskspråkiga monografins framtid redan här?

Lunds universitet

DAVID LARSSON HEIDENBLAD

Johan Perwe, *Mörkläggnin: Nazismen och motståndet i Norrköping 1933–1945* (Stockholm: Carlssons 2016). 352 s.

Mycket har skrivits om Sverige under perioden 1933–1945 men inte så mycket om vad som hände på lokal nivå, även om jag själv behandlat Lunds universitet under denna tid. Nu föreligger en mycket gedigen bok om Norrköping. Författarens efternamn leder tankarna till Erik Perwe, svensk präst i Berlin, som omkom 1944. Mycket riktigt, författaren är barnbarn till Erik och har också skrivit en bok om sin morfar.

Mörkläggning är både systematisk och kronologisk. Det första och största avsnittet handlar om de olika nazistiska grupperingarna i Norrköping och hela Sverige. Här finns arbetarnazisterna under Sven-Olov Lindholms ledning och medelklassnazisterna under Martin Ekström och Birger Furugård. I denna grupp är en Norrköpingsprofil av betydelse, Gösta Fahlmark. Han kom från enkla förhållanden, uppfostrades av sina morföräldrar, läste klassiska språk i Uppsala, blev reporter på *Norrköpings Tidningar* men gick över till den nazistiska pressen. Det var en ekonomiskt osäker tillvaro, men han och hans familj hade ändå en tryggad ekonomi tack vare hustrun som var en uppskattad läroverkslärare. År 1939 flyttade familjen till Hudiksvall. Fahlmark ägnade sig åt Finlands kamp, blev förtvivlad vid Tysklands överfall på Danmark och Norge, och dog tidigt, på nyåret 1941. En annan person i Norrköping som förtjänar uppmärksamhet är Sigrid Gillner, författarinna och socialdemokratisk politiker, som lämnade sitt parti för nazismen.

Ytterligare en grupp som Johan Perwe behandlar är Sveriges Nationella Förbund, som författaren kallar nationella pronazister. Där skiftade parti-ledarskapet från Elmo Lindahl till Per Engdahl och Sven Erik Sandström. Ledande gestalter i Norrköping var bankmannen Olof Swartz och advokaten Carl Wilhelm Du Rietz, den sistnämnde en centralgestalt i Norrköpings Barnens Dag-firande. Vidare fanns tyska nazister med som ledare: textilkemisten Fritz Metzner och hans hustru Elisabeth. Fritz Metzner blev medlem i det tyska nationalsocialistiska partiet år 1934, när han fann att allt blivit så mycket bättre med den nya tyska regimen. År 1946 var paret Metzner inte längre önskvärda i Sverige.

Johan Perwe intresserar sig också för dem som kämpade mot nazismen. Här kan det noteras att en av Sveriges allra främsta antinazister, Ture Nerman, kom från Norrköping. I övrigt fanns avläggare av de antinazistiska organisationerna i Norrköping, alltså Tisdagsklubben, Förbundet Kämpande Demokrati och Fred och Frihet. Opinionsen i Sverige ändrades när skeppet *Donau* i adventstid 1942 gick längs den svenska kusten med ombord halva den norska judiska befolkningen, i riktning mot förintelsläger. I arbetarrörelsens lokaler hölls ett stort möte, där en resolution antogs: "Svenska medborgare i Norrköping, samlade till ett antal av omkring 600, protesterar i kristendomens, demokratins, humanitetens och rättfärdighetens namn mot att judiska medborgare från närmaste grannland massdeporteras, icke för brott utan för börd." En som kämpade särskilt ivrigt för judiska flyktingar i Norrköping var rösträttskämpan, konstnären och violinisten Elsa Alkman.

Ett tredje huvudavsnitt i Perwes bok handlar om "Flyktvägar". Där får man följa ödet för ensamkommande judiska flyktingbarn och andra flyktingar fram till att skepp kom med människor från koncentrationsläger. Enskilda människor i Norrköping kunde visa stor generositet; det var fråga

om en tid, då i många fall stöd från kommun och stat saknades.

Det fjärde avsnittet hos Perwe tar upp efterkrigstiden. Ett delavsnitt heter "Mörkläggning".

Johan Perwe har gått igenom ett mycket stort källmaterial och en omfattande litteratur. Påståendena är väl belagda i sammanlagt 901 noter. Personindex är föredömligt.

Det kan sägas att nazisterna i Norrköping liksom i Sverige i stort var en marginell rörelse. I valet till stadsfullmäktige 1934 fick Lindholmsnazisterna 326 röster, vilket motsvarar 1,4 procent av de röstande. Det kan jämföras med 588 röster för Sillénkommunisterna och 706 röster för Kilbomskommunisterna. Valets segrare var socialdemokraterna som fick över 50 procent av rösterna och 37 mandat, medan högern fick 20 mandat och folkpartiet 3. Än en gång gör man reflexionen att efter rösträttsreformen 1918 tog socialdemokraterna makten i alla Sveriges viktigare städer.

En läsare kan önska lite mer av analys även av de andra valen under perioden. Nazisterna var som sagt inte många, men de var ett nytt element i svensk opinionsbildning. De var aggressiva, inte minst mot judar och vad som sades vara judiskt inflytande, och det är av intresse hur nazisterna bemöttes. De kunde hämta inspiration från Tyskland, liksom kommunisterna hämtade inspiration från Sovjetunionen. Båda länderna kunde också fungera som skräckexempel på vart ideologin kunde leda.

Johan Perwe skriver inledningsvis att syftet med boken aldrig varit att brännmärka eller stigmatisera enskilda personer. I huvudsak lever författaren upp till denna målsättning. Undantaget gäller en person under avsnittet "Mörkläggning". Det rör sig om en känd historiker och pedagog i Norrköping, Björn Helmfrid. Denne har skrivit Norrköpings historia och framhållit att nazismen i staden i stort sett var obefintlig. Helmfrids omdöme blir mindre värt då Perwe kan påvisa att Helmfrid under namnet Torkel Leifsson varit en mycket aktiv nazist under 1930-talet och början av 1940-talet.

Lunds universitet

SVERKER OREDSSON

Johan Svanberg, *Migrationens kontraster: Arbetsmarknadsrelationer, Schleswig-Holstein-aktionen och tyskorna vid Algots i Borås under 1950-talet* (Lund: Nordic Academic Press 2016). 474 s.

Under senare år har migrationsforskningen vuxit betydligt. Ett verk som sticker ut är Johan Svanbergs bok *Migrationens kontraster* (2016). Det beror delvis på utgångspunkten att följa en grupp migranter under hela migra-